

**BERNARD
MANIN**
PRINCIPY
REPREZENTATIVNÍ
VLÁDY

PRINCIPY REPREZENTATIVNÍ VLÁDY

Bernard Manin

Z anglického originálu *The Principles of Representative Government* vydaného v nakladatelství Cambridge University Press v roce 1997 přeložila Anna Kudrnová.
Doslov Jan Bíba

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum
Praha 2022
Edici Politeia řídí Milan Znoj a Matěj Spurný
Redakce Kristýna Boháčová
Grafická úprava Jan Šerých
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
První české vydání

© Univerzita Karlova, 2022
© Cambridge University Press, 2022
Translation © Anna Kudrnová, 2022
Afterword © Jan Bíba, 2022

ISBN 978-80-246-4900-9
ISBN 978-80-246-4901-6 (pdf)



Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

- 7 **Poděkování**
- 9 **Úvod**
- 15 KAPITOLA PRVNÍ
Přímá demokracie a reprezentace: výběr představitelů v Aténách
- 49 KAPITOLA DRUHÁ
Triumf voleb
- 51 Losování a volby v republikánské tradici: lekce z dějin
- 74 Politická teorie voleb a losování v sedmnáctém a osmnáctém století
- 86 Triumf voleb: spíše souhlas k udělení moci než výkon funkce
- 100 KAPITOLA TŘETÍ
Princip význačnosti
- 101 Anglie
- 105 Francie
- 108 Spojené státy
- 139 KAPITOLA ČTVRTÁ
Demokratická aristokracie
- 141 Aristokratický ráz voleb: čistá teorie
- 156 Dvě tváře voleb: přínosy nejednoznačnosti
- 164 Volby a principy moderního přirozeného práva

168	KAPITOLA PÁTÁ
	Verdikt lidu
170	Částečná nezávislost reprezentantů
174	Svoboda veřejného mínění
182	Opakování voleb
190	Zkouška diskuzí
200	KAPITOLA ŠESTÁ
	Metamorfózy reprezentativní vlády
209	Parlamentarismus
213	Stranická demokracie
225	Demokracie „publika“
243	Závěr
246	Doslov
254	Rejstřík

PODĚKOVÁNÍ

Kniha, kterou držíte v ruce, vychází z anglického vydání práce, kterou jsem původně napsal francouzsky (*Principes du gouvernement représentatif*, Paříž 1995). Ačkoli jde v zásadě o stejné dílo, příprava anglického vydání mě vedla k tomu, že jsem v originále upravil řadu formulací. Rád bych zde vyjádřil svůj vděk J. A. Underwoodovi, bez jehož odborné pomoci by převod francouzského originálu do angličtiny nebyl možný. Děkuji také Paulu Bullenovi, který mi poskytl velmi cennou pomoc při finalizaci anglické verze.

Jsem nanejvýš vděčný Johnu Dunnovi za to, že mě vyzval k vydání eseje, z níž tato kniha vznikla. Za myšlenky v ní vyjádřené do velké míry vděčím diskuzím s Pasqualem Pasquinem a Adamem Przeworskim; oběma jsem nesmírně zavázán. Také jsem měl to štěstí, že se mi dostalo podrobných komentářů a kritiky Jona Elstera, který četl původní francouzskou verzi. Při přípravě anglického vydání jsem se snažil zohlednit námitky, které vznesl. Celkově jsem zavázán Albertu Hirschmanovi, jenž mě svou podporou a rozhovory celá léta pobízel v mé práci. Dále děkuji Jamesi Fearonovi, Russellu Hardinovi a Susan

Stokesové za jejich užitečné komentáře k různým částem rukopisu; Robertu Barrosovi a Brianu M. Downingovi za jejich pomoc při doladování rukopisu.

Rád bych vyjádřil svůj vděk Philippu Bretonovi, Elie Cohenovi, Jeanu-Luisi Missikovi, Elisabeth Sahuové a Bernardu Sèvemu. Bez jejich přátelství, pomoci, podpory a připomínek bych tuto knihu nikdy nedopsal.

ÚVOD

Současné demokratické vlády se vyvinuly z politického systému, který jeho zakladatelé zamýšleli jako protisílu k demokracii. Současný úzus rozlišuje mezi demokracií „reprezentativní“ a „přímou“, čímž z nich dělá varianty jednoho typu vlády. Jenže to, čemu dnes říkáme reprezentativní vláda, má původ v systému institucí (založeném po anglické, americké a francouzské revoluci), který lidé zpočátku naprosto nevnímali jako formu demokracie nebo lidové vlády.

Rousseau odsuzoval politickou reprezentaci s dodnes proslavenou rezolutností. Anglickou vládu v osmnáctém století vyobrazoval jako formu otroctví tu a tam proloženou chvílemi svobody. Rousseau viděl ohromný rozdíl mezi svobodným lidem tvořícím si vlastní zákony, a lidem volícím reprezentanty, aby vytvářeli zákony za něj. Nesmíme však zapomínat, že i stoupenci reprezentace, jakkoli zvolili opačnou cestu než Rousseau, vnímali zásadní rozdíl mezi demokracií a systémem, který obhajovali, systémem, jež nazývali „reprezentativní“ nebo „republikánský“. Dva muži, kteří sehráli klíčovou roli v zakládání moderní politické reprezentace, Madison

a Siéyès, tedy porovnávali reprezentativní vládu a demokracii podobným způsobem. Tato podobnost je nápadná, protože v jiných ohledech odlišovaly hlavního tvůrce americké ústavy od autora *Qu'est-ce que le Tiers-Etat?* zásadní rozdíly ve vzdělání, politickém kontextu, v němž hovořili a jednali, a dokonce i v ústavním smýšlení.

Madison často stavěl do protikladu „demokracii“ antických městských států, kde „se shromažďuje nevelký počet občanů a vládne se osobně“ s moderní republikou založenou na principu reprezentace.¹ Dá se dokonce říci, že tento kontrast akcentoval velmi radikálně. Reprezentace, jak poukazoval, nebyla v antických republikách něčím úplně neznámým. Občané shromáždění v těchto republikách nevykonávali všechny vládní funkce. Různé úkoly, zejména exekutivní povahy, se delegovaly na úředníky. Vedle těchto úředníků však lidové shromáždění představovalo vládní orgán. Skutečný rozdíl mezi antickými demokraciemi a moderními republikami podle Madisona spočívá v „úplném vyloučení lidu v jeho kolektivní pozici z jakéhokoli podílu v druhém jmenovaném systému, nikoli v úplném vyloučení reprezentantů lidu ze správy prvního systému“.²

Madison nevnímal reprezentaci jako aproximaci vlády lidu, technicky nezbytnou kvůli tomu, že občané velkých států se fyzicky nemohou shromažďovat. Naopak, vnímal ji jako od základu jiný, a lepší politický systém. Jak podotkl, výsledkem reprezentace je „tříbení a rozšíření veřejných názorů tím, že projdou médii vybraného útvaru občanů, jejichž moudrost dokáže nejlépe odhalit skutečný zájem jejich země a jejichž vlastenectví a láska ke spravedlnosti co nejlépe zajistí, aby tento zájem neobětovali krátkodobým či skupinovým zájmům“³. „Za takových regulací,“ pokračuje, „se může docela dobře stát, že hlas veřejnosti, zaznívající od reprezentantů lidu, bude více v souladu s veřejným blahem, než kdyby jím mluvil lid samotný, svolaný za tímto účelem.“⁴

1 Madison: Federalist 10, in: A. Hamilton – J. Madison – J. Jay: *The Federalist Papers* [1787], ed. C. Rossiter, New York 1961, s. 81.

2 Madison: Federalist 63, in: *The Federalist Papers*, s. 387; kurzíva je Madisonova.

3 Madison: Federalist 10, in: *The Federalist Papers*, s. 82.

4 Ibid.

Siéyès za sebe vytrvale zdůrazňoval „obrovský rozdíl“ mezi demokracií, v níž občané vytvářejí zákony sami, a reprezentativním systémem vlády, v němž svěřují výkon své moci zvoleným reprezentantům.⁵ Pro Siéyèse však nespočívala nadřazenost reprezentativního systému ani tak v tom, že by vytvářel méně zaujatá a prchlivá rozhodnutí, jako ve faktu, že představoval formu vlády nejlépe přizpůsobenou okolnostem moderních „komerčních společností“, v nichž se lidé zabývají hlavně ekonomickou výrobou a obchodem. V takových společnostech, podotkl Siéyès, už občané nemají potřebný volný čas k tomu, aby se neustále účastnili veřejného dění, a tudíž musejí prostřednictvím voleb svěřit vládu lidem, kteří mohou tomuto úkolu věnovat veškerý svůj čas. Siéyès vnímal reprezentaci převážně jako dělbu práce uplatněnou ve veřejné sféře – v jeho očích tento princip představoval klíčový faktor společenského pokroku. „Společný zájem,“ napsal, „zlepšení stavu společnosti přímo volá po tom, abychom z vlády učinili *specifickou profesi*.“⁶ Pro Siéyèse stejně jako pro Madisona tedy reprezentativní vláda nebyla jedním z druhů demokracie; byla to principiálně odlišná, navíc kýženější forma vlády.

Zde si musíme připomenout, že určité institucionální volby zakladatelů reprezentativní vlády prakticky nikdy nebyly zpochybněny. Reprezentativní vláda bezpochyby v uplynulých dvou stech letech zažila změny, z nichž nejviditelnější byly postupné rozšíření volebních práv a zavedení všeobecného volebního práva.⁷ Několik opatření však zůstávalo beze změny, například opatření udávající způsob, jakým jsou reprezentanti vybíráni a jak se dochází k veřejným usnesením. A ta platí v systémech, jimž se říká reprezentativní demokracie, dodnes.

5 *Dire de l'Abbé Siéyès sur la question du veto royal* [7. září 1789], Versailles 1789, s. 12; viz také Siéyès: *Quelques idées de constitution applicables à la ville de Paris* [červenec 1789], Versailles 1789, s. 3–4.

6 Siéyès: *Observations sur le rapport du comité de constitution concernant la nouvelle organisation de la France* [říjen 1789], Versailles 1789, s. 35. Ke spojitosti mezi obhajobou reprezentace a obhajobou dělby práce a moderní „komerční společnosti“ viz Pasquale Pasquino: Emmanuel Siéyès, Benjamin Constant et le „Gouvernement des Modernes“, *Revue Française de Science Politique*, Vol. 37, 2, duben 1987, s. 214–228.

7 Detailní a pronikavá analýza této změny a konkrétně jejího symbolického významu ve Francii viz Pierre Rosanvallon: *Le sacre du citoyen. Histoire du suffrage universel en France*, Paříž 1992.

Primárním cílem této knihy je tyto konstantní prvky identifikovat a zkoumat. Budu je nazývat principy reprezentativní vlády. Výrazem principy nemíním abstraktní, nadčasové ideje nebo ideály, ale konkrétní institucionální opatření koncipovaná v určitém historickém okamžiku, která byla pozorovatelná a zároveň přítomná ve všech vládách popisovaných jako reprezentativní. V některých zemích, například Británii a Spojených státech, tato opatření zůstala platná už od svého zavedení. V jiných, například ve Francii, byla příležitostně zrušena, ale v takových případech byla kompletně odvolána a forma vlády se zcela změnila; jinými slovy, režim v určitých obdobích přestal být reprezentativní. A nakonec, v mnoha zemích žádné z těchto opatření nikdy nezavedli. To, co vzniklo v sedmáctém a osmáctém století a od té doby nebylo vážně zpochybněno, tedy byla konkrétní kombinace těchto institucionálních opatření. Tato kombinace v danou dobu v některé zemi může a nemusí být přítomná, ale tam, kde se nachází, se nachází *en bloc*.

Koncem osmáctého století byla tedy vláda organizovaná podle reprezentativního modelu vnímána jako radikálně odlišná od demokracie, zatímco dnes je pokládána za jednu z jejích forem. Institucionální systém, který může obsáhnout tak různé interpretace, v sobě musí mít něco nesnadno pochopitelného. Dalo by se samozřejmě podotknout, že význam slova „demokracie“ se od doby vzniku reprezentativní vlády posunul.⁸ To se nepochybně stalo, ale problém tím nemizí. Ve skutečnosti se význam tohoto slova nezměnil úplně; ten tehdejší a ten dnešní se do určité míry překrývají. Tradičně se pojem demokracie používal k popisu aténského režimu, a k označení téhož historického objektu se používá dodnes. Vedle tohoto společného konkrétního odkazu sdílejí pojetí demokracie, jak byla chápána v osmáctém století, a její dnešní pojetí také ideje politické rovnosti občanů a moci lidu. Dnes tyto myšlenky tvoří prvky demokratické ideje stejně jako tehdy. Jde tedy spíše o to odhalit, jak se principy reprezentativní vlády vztahují právě k těmto prvkům demokratické ideje.

8 K tomuto bodu viz Pierre Rosanvallon: L'histoire du mot démocratie à l'époque moderne a John Dunn: Démocratie: l'état des lieux, in: *La Pensée politique, Situations de la démocratie*, Paříž 1993.

Ale historický původ není jediný důvod, proč je dobré prozkoumat vztah mezi reprezentativními institucemi a demokracií. Moderní úzus, který klasifikuje reprezentativní demokracii jako typ demokracie, při bližším pohledu odhaluje velké nejistoty ohledně konkrétních charakteristik tohoto typu. Když rozlišujeme mezi reprezentativní a přímou demokracií, implicitně tu první definujeme jako nepřímou vládu lidu, a z přítomnosti osob jednajících ve jménu lidu činíme kritérium rozlišující mezi oběma formami demokracie. Jenže mezi koncepty přímé a nepřímé vlády nevede žádná přesná dělicí linie. Ve skutečnosti, jak podotkl už Madison, je jasné, že v takzvaných „přímých demokraciích“ antiky – zejména v Aténách – nebylo lidové shromáždění centrem veškeré moci. Určité důležité funkce vykonávaly jiné instituce. Znamená to, že bychom stejně jako Madison měli o aténské demokracii uvažovat tak, že v sobě měla prvek reprezentace, nebo bychom měli dojít k závěru, že funkce jiných orgánů než shromáždění byly i tak „přímo“ vykonávány lidem? A jestliže zvolíme druhou možnost, co přesně myslíme slovem „přímo“?

Navíc, jestliže řekneme, že v reprezentativní vládě si lidé vládnou sami *nepřímo* nebo *prostřednictvím* reprezentantů, vlastně se uchylujeme k poměrně nejasným pojmům. V každodenním jazyce mohou pojmy „dělat něco nepřímou nebo něčím prostřednictvím“ označovat velmi odlišné situace. Když například posel nese vzkaz jednoho člověka druhému, řekli bychom, že tito dva lidé komunikují nepřímou či prostřednictvím posla. Naproti tomu když si klient uloží prostředky na spořicí účet, a tím svěří bance úkol investovat jeho kapitál, také bychom mohli říci, že tento zákazník jakožto vlastník financí nepřímou nebo prostřednictvím banky půjčuje společností nebo institucím, které si pak půjčují na trhu. Mezi těmito dvěma situacemi a vztahy, které navozují, je však samozřejmě velký rozdíl. Posel nemá žádnou kontrolu nad obsahem ani destinací zprávy, kterou nese. Oproti tomu bankéř má úkol vybrat podle svého úsudku nejlepší možnou investici, a zákazník kontroluje jen výnos svého kapitálu. Který z těchto dvou typů nepřímosti – nebo ostatně který jiný typ – nejlépe vystihuje roli politických reprezentantů a moc, kterou nad nimi disponuje lid? Moderní pohled na reprezentativní demokracii coby nepřímou vládu lidu nám v tomto nic neřekne. Reálně

vzato nám rozlišení přímé a reprezentativní demokracie neposkytuje dostačující informace.

Nejasnost a chabost naší moderní terminologie i rozpor s chápáním těchto konceptů v osmnáctém století ukazují, že nevíme, čím se reprezentativní vláda podobá demokracii, ani čím se od ní liší. Reprezentativní instituce mohou být větším otazníkem, než by napovídalo jejich místo v nám známém prostředí. Tato kniha si neklade za cíl odhalit samotnou podstatu či význam politické reprezentace; jen zamýšlí osvětlit na první pohled nezřejmé vlastnosti a důsledky souboru institucí koncipovaných před dvěma staletími.⁹ Obecně říkáme vládám, v nichž se tyto instituce vyskytují, „reprezentativní“. V důsledku tu však není nejdůležitější termín „reprezentace“. Půjde nám jednoduše o to analyzovat prvky a důsledky kombinace různých opatření, ať už této kombinaci dáme jakékoli jméno.

Už od zavedení této formy vlády v reprezentativních režimech bylo možné pozorovat čtyři principy:

1. Členové vlády jsou v pravidelných intervalech dosazováni do funkcí prostřednictvím voleb.
2. Rozhodování vládců si zachovává určitou nezávislost na přáních elektorátu.
3. Lidé, jimž reprezentanti vládnu, mohou vyjádřit své názory a politická přání, aniž by tato podléhala kontrole vládců.
4. Veřejná rozhodnutí procházejí zkouškou debaty.

Ústřední institucí reprezentativní vlády jsou volby, a jim bude věnovaná velká část knihy. Také budeme analyzovat principy utvářející strategii vládnoucích reprezentantů i podstatu veřejných rozhodnutí. Poslední kapitola se podívá na různé formy principů reprezentativní vlády od doby jejího založení do dneška.

9 V tomto se kniha liší od dvou jiných, které mezi mnoha studii o reprezentaci zvláště vynikají: G. Leibholz: *Das Wesen der Repräsentation* [1929], Berlín 1966 a H. Pitkin: *The Concept of Representation*, Berkeley 1967.

KAPITOLA PRVNÍ

PŘÍMÁ DEMOKRACIE A REPREZENTACE: VÝBĚR PŘEDSTAVITELŮ V ATÉNÁCH

Reprezentativní vláda nepropůjčuje žádnou institucionální roli shromáždění lidu. To ji nejvýrazněji odlišuje od demokracie antických městských států. Nicméně analýza aténskému režimu, nejznámějšího příkladu klasické demokracie, ukazuje, že mezi reprezentativní demokracií a takzvanou přímou demokracií je ještě další rozdíl. Řada důležitých pravomocí v aténské demokracii nespočívala v rukou lidového shromáždění. Některé funkce vykonávali volení úředníci. Ale zvláště pozoruhodné je, že mnohé z úkolů, které nemělo na starost shromáždění, byly svěřeny občanům vybraným losem. Naproti tomu žádná z reprezentativních vlád etablovaných v posledních dvou staletích nikdy nepřidělila prostřednictvím losování sebemenší politickou moc, svrchovanou ani výkonnou, centrální ani lokální. Reprezentativní zřízení bylo vždy spojováno pouze s volebním systémem, někdy v kombinaci s dědičnými funkcemi (v konstitučních monarchiích), ale nikdy s losováním. Tak konzistentnímu a univerzálnímu jevu by bylo záhodno věnovat pozornost a pečlivě jej prozkoumat.

Na rozdíl od absence lidového shromáždění jej nelze zdůvodnit výhradně materiálními překážkami. Když autoři vysvětlují, proč reprezentativní vlády nedávají žádnou roli shromáždění občanů, obvykle zmiňují velikost moderních států. V politických útvarech tolikrát větších a lidnatějších, než byly antické městské státy, jednoduše není možné shromáždit všechny občany na jednom místě, aby jako jeden celek rokovali a rozhodovali. Proto nevyhnutelně funkci vlády vykonává určitý počet jednotlivců menší než celek občanstva. Jak jsme viděli, praktická neuskutečnitelnost shromáždění celého národa nebyla pro zakladatele reprezentativních institucí, jako byli Madison nebo Siéyès, primárním kritériem. Faktem zůstává, že čistě kvůli velikosti moderních států se účast lidového shromáždění na vládě stala prakticky neuskutečnitelnou. To navíc mělo pravděpodobně vliv při zakládání čistě reprezentativních systémů. Na druhou stranu odmítnutí loterijního systému velikostí moderních států nemohlo být motivováno. I ve velkých, hustě zalidněných státech je technicky možné pomocí losu vybrat malý počet jedinců z většího celku. Ať je tento celek jakkoli velký, losování vždy umožňuje získat z něj tak malý soubor občanů, jaký je zapotřebí. Coby metoda výběru není losování neproveditelné; ostatně justiční systém některých států se dodnes pravidelně využívá při sestavování porot. Výhradní příklon k volbám na úkor losování tedy nemůže vycházet z čistě praktických omezení.

O využití losování v politice se dnes v podstatě vůbec neuvažuje.¹⁰ Volba losováním neměla v politické kultuře moderních společností dlouhou dobu místo a dnes na ni většinou pohlížíme jako na poněkud bizarní zvyk. Samozřejmě víme, že v antických Aténách se využívala, a na tento fakt příležitostně někdo upozorní, byť většinou udiveným tónem. Vlastně se nám jako hlavní záhada zdá, že si Atéňané mohli takový

10 V nedávné době se objevilo několik děl, která přispěla k oživení zájmu o politické využití losování. Viz zejména Jon Elster: *Solomonic Judgements: Studies in the Limitations of Rationality*, Cambridge 1989, s. 78–92. Také padl návrh, že náhodně vybraný občan by mohl za volební obvod zvolit kandidáta dle svého uvážení (viz A. Amar: *Choosing representatives by lottery voting*, *Yale Law Journal*, Vol. 93, 1984). Tento návrh však vyhrazuje losování jen omezenou roli; vybírá se pomocí něj volič, nikoli reprezentant.

postup vůbec osvojit. Možná by nám však prospělo obrátit obvyklý pohled na věc, podle nějž současná kultura představuje střed světa. Možná by bylo lepší položit si otázku: „Proč nelosujeme, a přesto si říkáme demokraté?“

Někdo by pochopitelně mohl namítnout, že z takové otázky se mnoho nedozvíme a že odpověď je nabíledni. Dá se argumentovat, že los vybere kohokoli, včetně lidí, kteří pro vládnutí nemají zvláštní vlohy. Tudíž se jedná o evidentně pochybenou metodu volby a její vymizení si nežadá žádné další vysvětlení. To je ovšem argument, v němž by evidentnost premisy měla vyvolat pochybnost o rozumnosti závěru. Aténané, které běžně v politických otázkách nepovažujeme za prostáčky, si museli uvědomovat, že losování dosazuje lidi do funkcí nahodile, a přece tento systém používali dvě stě let. Skutečnost, že volba losem obnáší riziko obsazení veřejné funkce nekvalifikovanými občany, není objev moderní doby. Nekompetence v úřadě představovala v Aténách úplně stejné nebezpečí jako v dnešních politických zřízeních. Kromě toho, máme-li věřit Xenofónovi, se jmenování úředníků losem vysmíval i Sokrates s tím, že lodivody, stavitele nebo flétnisty přece touto metodou nikdo nevybírání.¹¹ Tím pádem bychom si ovšem měli položit otázku, jestli atéňští demokraté skutečně neměli na tuto námitku žádnou odpověď. Snad viděli v losování výhody, které podle jejich názoru po započtení všech faktorů takto velkou nevýhodu vyvážily. Snad také našli způsob, jak se chránit proti riziku nekompetence dodatečnými institucionálními opatřeními. Co se losování týče, není vůbec jasné, že riziko nekompetence má váhu posledního slova. Nemůžeme prohlásit tuto volební metodu za pochybenou a odsouzenou k zániku, dokud důkladně neanalyzujeme, jak se používala v Aténách a jak ji demokraté odůvodňovali.

Nicméně ať už se losování vytratilo z jakéhokoli důvodu, zůstává tu klíčová skutečnost, že aténská demokracie ho využívala k obsazování určitých pozic, kdežto reprezentativní režimy pro něj nemají absolutně žádné místo. Tento rozdíl v podstatě nemůže nemít vliv na výkon moci, na její distribuci a na charakteristiky vládnoucích jedinců. Problém je tento

11 Xenofón: *Vzpomínky na Sókrata*, I, 2,9.

vliv přesněji identifikovat. Jestliže tedy chceme objasnit jednu z největších odlišností reprezentativní a „přímé“ demokracie, musíme porovnat výsledky voleb a losování.

Analýzy reprezentativní vlády typicky srovnávají volby s dědičnou mocí. Takové hledisko je zčásti oprávněné: zvolené vlády přímo nahradily vlády dědičné a není pochyb o tom, že když zakladatelé moderních reprezentativních republik postavili politickou legitimitu primárně na volbách, především tím odmítali princip dědičnosti. Moderní reprezentativní zřízení jsou bezpochyby charakterizována tím, že se v nich moc nedědí (nebo alespoň ne principiálně). Ale kromě toho je odlišuje další rys, byť se mu dostává menší pozornosti: úplná absence výběru losem při rozdělování politických funkcí vykonávaných omezeným počtem občanů. Rozdíl mezi volbami a losováním by mohl odhalit nějaký aspekt reprezentativní vlády, který zůstává skryt, dokud srovnáváme pouze s dědičným systémem.

Role losování v Aténách je potřeba podrobit zkoumání: nejen proto, že se jedná o jeden z charakteristických rysů „přímé“ demokracie, ale také proto, že je Atéňané využívali společně s volbami, a jejich instituce jsou tudíž mimořádně příhodnou půdou pro srovnání obou metod. Kromě toho tato témata nově osvětlila nedávno vydaná vynikající studie aténské demokracie, pozoruhodná svým záběrem i přesností.¹²

Aténská demokracie svěřovala občanům zvoleným losem většinu funkcí nevykonávaných lidovým shromážděním

12 Odkazuji na M. H. Hansen: *The Athenian Democracy in the Age of Demosthenes*, Oxford 1991. Jedná se o anglický překlad výtahu z mnohem rozsáhlejšího díla, které Hansen původně vydal v dánštině (*Det Athenske Demokrati i 4 årh. f. Kr.*, 6 sv., Kodaň, 1977–1981). Hansen se zabývá především aténskými institucemi čtvrtého století př. Kr. (od druhého obnovení demokracie v letech 403–402 po její definitivní zhroucení v roce 322). Upozorňuje, že pro toto období existuje mnohem více podrobnějších dokladů než pro páté století, a zdůrazňuje, že o fungování aténské demokracie za časů Periklových toho příliš nevíme. Dějiny institucí, které se zaměřují na páté století (vycházejíce z toho, že právě v té době Atény dosáhly vrcholné moci a uměleckého rozkvětu), i ty, které se zabývají obdobím od Efialtovy reformy (r. 462) po konečné vymizení demokracie (r. 322) jako jediným celkem, jsou tedy nuceny extrapolovat na základě dat vztahujících se ke čtvrtému století. Svým výběrem historického období se Hansen takové extrapolaci vyhýbá, neboť ji považuje za neoprávněnou (*The Athenian Democracy*, s. 19–23). To mu však nebrání v tom, aby se příležitostně zmiňoval o některých rysech institucí v pátém století.

(*ekklésia*).¹³ Tento princip se uplatňoval zejména na veřejné úředníky (*archonty*). Z přibližně 700 úřednických pozic, které tvořily správní systém Atén, bylo bezmála 600 obsazeno na základě losování.¹⁴ Úřady, do nichž se volilo losem (*kléros*), byly obvykle kolektivní.¹⁵ Doba výkonu funkce byla jeden rok. Občan nesměl zastávat daný úřad více než jednou, a ačkoli mohl být v průběhu života povolán do více různých úřadů, časový rozvrh skládání účtů (nikdo nemohl nastoupit na novou pozici, dokud řádně neuzavřel tu předchozí) zajišťoval, že člověk v praxi nemohl sloužit jako úředník dva roky v řadě. Na tyto úřednické posty mohli nastoupit všichni občané starší třiceti let (ve čtvrtém století to znamenalo asi 20 000 osob), kterým nehrozil postih *atimie* (odnětí občanských práv).¹⁶ Lidé, jejichž jména byla vylosována, museli před převzetím funkce podstoupit přezkoušení (*dokimasiá*). Tento test zkoumal, zda jsou podle zákona kvalifikováni stát se úředníky; také kontroloval, jestli se chovali uspokojivě vůči svým rodičům, platili daně a absolvovali vojenskou službu. Zkouška měla i politický aspekt: bylo možné odmítnout jedince, který projevoval sympatie k oligarchii. *Dokimasiá* se však žádným způsobem nesnažila vyřadit nekompetentní jedince, a obvykle měla jen formální ráz.¹⁷

-
- 13 K losování a volbám v Aténách vedle Hansenovy knihy viz také: James Wycliffe Headlam: *Election by Lot at Athens* [1891], Cambridge 1933; E. S. Staveley: *Greek and Roman Voting*, Ithaca, NY 1972; Moses I. Finley: *Democracy Ancient and Modern*, New Brunswick, NJ 1973), a *Politics in the Ancient World*, Cambridge 1983.
- 14 Tato čísla nezahrnují aténskou radu (*búlé*), třebaže to byl výbor úředníků. Ve skutečnosti byly pravomoci rady výrazně odlišné od pravomocí jiných úřadů, proto je lepší uvažovat o ní samostatně (viz níže).
- 15 Výraz *kléros* je podstatné jméno, odpovídající sloveso je *kléroun* (losovat). Získání pozice losem se označuje slovesem *lanchano* v aoristu, příležitostně modifikovaným: *tó kuamó lachein* (být zvolen tažením fazolí), případně v dřívějším období *paló lachein* (být zvolen losováním z přílby).
- 16 Atény čtvrtého století měly kolem 30 000 zletilých občanů (tj. starších dvaceti let). V pátém století jich bylo pravděpodobně 60 000 (viz Hansen: *The Athenian Democracy*, s. 55, 93, 232, 313). Do těchto čísel samozřejmě nespádají ženy, děti, metikové (cizinci s určitými občanskými výsadami) ani otroci. Dnes existuje tendence přehnaně zdůrazňovat, že Atény byly malé. Jisté, v porovnání s moderními státy město nebylo veliké, ale ani to nebyla vesnice.
- 17 Hansen: *The Athenian Democracy*, s. 218–220, 239.

Aténský systém přesto nabízel určité pojistky proti úředníkům, které lid považoval za špatné nebo nekompetentní. Především byli úředníci pod neustálým dozorem shromáždění a soudů. Nejenže museli při opuštění úřadu skládat účty (*euthynai*), ale i během funkčního období na ně mohl každý občan kdykoli podat stížnost a požadovat, aby z úřadu odstoupili. Na hlavních shromážděních (*ekklésiai kyriai*) bylo hlasování o úřednících povinnou součástí programu. Při té příležitosti mohl každý občan navrhnout vyslovení nedůvěry vůči některému úředníkovi (vybranému losem či ve volbách). Jestliže daný úředník v hlasování neobstál, okamžitě byl úřadu zbaven a jeho případ převzaly soudy, které pak měly povinnost jej buď zprostit obvinění (načež dotyčný znovu zaujal svou funkci), nebo shledat nezpůsobilým.¹⁸

Poněvadž toto uspořádání bylo obecně známé, každý občan si už předem uvědomoval, že kdyby se stal úředníkem, musel by skládat účty, neustále by čelil možnosti odvolání a pokud by argumenty svědčily v jeho neprospěch, čekal by ho trest. Ale – a to si zaslouží zvláštní pozornost – do losovacích osudí, *kléroteria*, se vkládala pouze jména těch, kteří si přáli se o úřad ucházet. Nelosovalo se ze všech občanů starších třiceti let, ale jen z množiny těch, kteří se nabídli jako kandidáti.¹⁹ Jinými slovy, když zasadíme volbu úředníků losem do patřičného institucionálního kontextu, už vypadá mnohem méně primitivně, než se dnes běžně předpokládá. Kombinace dobrovolné povahy takové služby a zmiňovaného předchozího vědomí rizik musela vést k autoselekci potenciálních úředníků. Ti, kteří se necítili na to, že by pozici mohli úspěšně zastat, se zvolení mohli snadno vyhnout; ba k tomu měli silnou motivaci. Celé uspořádání tedy ve výsledku dávalo každému občanovi, který se *sám považoval* za schopného vykonávat úřad, příležitost rozšířit řady úředníků. Každý, kdo té příležitosti využil, se vystavil prakticky neustálému soudu jiných, ale tento

18 Shromáždění se jakožto *ekklésia kyria* scházelo desetkrát ročně (vždy jednou za prytanii, neboli pětítýdenní období) z celkového počtu čtyřiceti ročních sněmů.

19 Hansen: *The Athenian Democracy*, s. 97, 230–231, 239. Zajímavé je, že existovalo i sloveso (*klérousthai*) s významem „nabídnout se k volbě losem“; viz Aristotelés: *Aténská ústava*, IV, 3; VII, 4; XXVII, 4.